

ליל שימורים הוא

ליל שימורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמרים לכל בני ישראל לדורתם: (שמות יב מב).¹

מסכת פסחים דף קט עמוד ב

"ולא יפחתו לו מארבעה כוסות".² היכי מתקני רבנן מידי דאתי בה לידי סכנה? והתניא: לא יאכל אדם תרי, ולא ישתה תרי, ולא יקנח תרי, ולא יעשה צרכיו תרי. אמר רב נחמן: אמר קרא ליל שימורים - ליל המשומר ובא מן המזיקין.³ רבא אמר: כוס של ברכה מצטרף לטובה, ואינו מצטרף לרעה.⁴ רבינא אמר: ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות, כל חד וחד מצוה באפי נפשה הוא.⁵

בית הבחירה למאירי מסכת פסחים דף קט עמוד ב

בכמה מקומות ביארנו שבאותם הזמנים היו העם נמשכים אחר דברים המוניים כלחשים ונחשים ופעולות המוניות. וכל שלא היה בהם סרך עבודה זרה ודרכי האמורי לא חששו בהם חכמים לעקרם, וכל שכן במה שהיה הרגילות אצלם בו כל כך שהיה טבעם מקבל בענין חיזוק או חולשה ... וממין דברים אלו הוא שהיו רגילים להיזהר מן הזוגות. וכשתקנו חכמים ארבע כוסות שלא לגרוע או להוסיף מצד אותם ההבלים, הוצרכו לרוב רגילותם לתת טעם לדבריהם.⁶ והוא שאמרו: ליל שימורים הוא - לילה המשומר ובא מן המזיקין.⁷ וכבר נמנעו מטעם זה מלומר בה ברכה מעין שבע אם חל בשבת, שהרי לא נתקנה אלא מפחד המתאחרים לבוא כגון עם שבשדות.⁸ וכן אמרו שכוס של ברכה אחר שאינו מענין הסדר מצטרף לטובה, רוצה לומר: לבטל תורת

¹ פעמיים "שימורים" בפסוק: בחציו הראשון "שימורים" של פסח יציאת מצרים ובחציו השני, "שימורים" לדורות. ואת אמצע הפסוק: "הוא הלילה הזה לה'", שאפשר לקרוא לשני הצדדים: כשייך לחצי הראשון או השני, הכריעו בעלי המסורה כשייך לחצי השני: "הוא הלילה הזה לה' שימורים לכל בני ישראל לדורותם". במשמע, שהשימורים לדורות חשוב לא פחות ואולי אף יותר מהשימורים החד-פעמי של יציאת מצרים.

² זהו ציטוט מהמשנה הפותחת את פרק י במסכת פסחים המוקדש לתיאור את סדר ליל הפסח שבמרכזו ארבע הכוסות: "ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך. ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי". אח"כ ממשיכה המשנה לבאר מה תפקידו ומקומו של כל כוס: כוס ראשון - קידוש היום: "מזגו לו כוס ראשון בית שמאי אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין ובית הלל אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על היום". "מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו ואם אין דעת בבן אביו מלמדו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו'". "מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר".

³ תשובת רב נחמן היא שליל יציאת מצרים, ליל הסדר שלנו, הוא לילה משומר שאין המזיקים שולטים בו ואין לחשוש בו מכל מיני 'עין הרע' ומסימנים של סכנה. (ראה גמרא גיטין מה ע"א שבנותיו של רב נחמן עסקו בכשפים). מעניין שהגמרא לא מביאה סמך פשוט מהתורה: "ולכל בני ישראל לא יחרץ קלב לשנו למאיש ועד-בהמה" (שמות יא ז) ובידוע, בזמננו, שהכלב הוא סימן רע. ראה, למשל, הטבת חלום של מי שראה כלב בחלום, גמרא ברכות נו ע"ב: "הרואה כלב בחלום ישכים ויאמר: ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו, קודם שיקדמו פסוק אחר". כנראה משום שפסוק זה אינו "לדורות".

⁴ כוס של ברכה היא הכוס השלישית שעליה אומרים את ברכת המזון. ראה פירוש רש"י ושטיינזלץ על אתר שלפי שיטת רבא עיקר ליל הסדר הוא בעצם שלוש כוסות: קידוש, הגדה והלל, והכוס הרביעית (השלישית בסדר שלנו) היא כוס של ברכה, מנהג שעושים גם בכל סעודה, בפרט בסעודת שבת וחג, וכוס של ברכה לא יכולה "להצטרף לרעה". ראה חשיבות כוס זו בגמרא ברכות נא ע"א: "עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה: " ... חי, ומלא, עיטור, ועיטוף, נוטלו בשתי ידיו, ונותנו בימין וכו' ". יש עוד לפלפל ולדרוש בתשובה זו של רבא: הרי כוס של קידוש גם היא איננה מיוחדת לליל הסדר ושוב יש לנו זוג כוסות שנוספו לערב זה: מגיד והלל, אבל נראה שעיקר טיעונו של רבא הוא שבעשיית מצוות ושבח והלל וברכה לקב"ה, אין אנו חוששים לסימנים עממיים.

⁵ כל כוס היא מצווה לעצמה ומהות משלה. אין כאן "חבילות". כל כוס וברכתה שלה, כל כוס ועניינה, תפקידה ומטרתה: קידוש, הגדה, ברכת המזון והלל. ראה גם בגמרא שם שחכמים היו יוצאים לשוק (החוצה, לשאוף אוויר) בין כוס לכוס.

⁶ חכמים תקנו ארבע כוסות ולא חששו לשום דבר, בוודאי לא להבלי ההמון שחושש מזוגות ושאר מיני 'עין הרע'. אבל משראו שהעם בכ"ז חושש, "מפני רגילותם", נאלצו להוסיף את הנימוק שליל הסדר הוא "ליל שימורים" ומשומר מן המזיקים. בין השיטין, נראה שיש כאן הבחנה בין תקופת התנאים שחברו את המשנה ובין תקופת האמוראים שדנו בה. ואולי גם הבדל בין ארץ ישראל ובין בבל, כפי שאומרת הגמרא שם להלן: "במערבא לא קפדי אזוגי".

⁷ המאירי, מחכמי פרובאנס במאה 13-14, אינו מהסס להסביר שכל מוטיב ליל שימורים כלילה המשומר מפני המזיקים, היה צורך של חכמי בבל להוציא את החששות והאמונות העממיים, שמקורן כנראה בתרבות הפרסית שמסביב, של "זוגות". ביעף המהיר שעשינו מערבה, מבבל לפרובאנס, חלפנו על פני ארץ ישראל שבה כאמור לא חששו לעניין. עד כמה שבדקנו ולא מצאנו (אינה ראייה), אין זכר לכל המוטיב של ליל שימורים כשמירה מן המזיקים בתלמוד הירושלמי.

⁸ וכך מובא להלכה גם בריטב"א (שבת כד ע"ב) ובראשונים אחרים שכל מוטיב ליל שימורים כלילה המשומר מפני המזיקים, היה צורך מעין שבע: "מגן אבות בדברו, מחיה מתים במאמרו וכו'", "שהיא מעין חזרת ש"ץ מקוצרת שהותקנה עבור "העם שבשדות", שהיו מאחרים לתפילת ערבית בשבת או לא באים לתפילה בבית הכנסת מחשש שיחזרו לביתם בחושך. וזאת, משום שהלילה משומר מן המזיקים. ובשולחן ערוך אורח חיים תפא ב בהגהות הרמ"א: "נוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע, ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן, כי ליל שימורים הוא מן המזיקין". הרי לנו הרחבה של המוטיב הבבלי של חשש מזוגות, למוטיב רחב יותר של לילה מוגן, לילה שאין לפחד בו מפני פגעים שונים.

זוגות מן השנים שעברו ואינו מצטרף לרעה להחזיר בדין זוגות בצירוף כוס של הלל הבא אחריו.⁹ אם מפני שאינו מסדר הפסח כמו שכתבנו, אם מפני שאותן שלוש שמתחילת אכילה עד סוף אכילה הם חשבון אחד והרביעי שהוא אחר אכילה הוא חשבון אחר.¹⁰ וכן פרשוה בדרך אחרת שכל אחד מהם מצוה בפני עצמה היא ואין צירוף לאחד עם חברו.¹¹

מהרש"א חידושי אגדות מסכת פסחים דף קט עמוד ב

ליל שימורים לילה משומר ובא מן המזיקין כו'. ליל שימורים דרישא דהאי קרא, פירש רש"י בחומש שהיה הקב"ה שומר ומצפה לקיים הבטחתו וכו'. והיינו דכתיב ביה: "שימורים הוא לה'". אבל סיפא דהאי קרא דכתיב ביה: "שימורים לכל בני ישראל" קאמר הכא דהיינו משומר מן המזיקין כמו שכתוב: "ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף" (שמות יב כג). ומדכתיב "לדורותם" קאמר משומר ובא בכל דור ודור.¹²

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יד

"ליל שימורים הוא לה' - בו נגאלו ובו עתידין להיגאל, דברי רבי יהושע, שנאמר: "הוא הלילה הזה לה'". רבי אליעזר אומר: בו נגאלו, לעתיד לבוא אין נגאלים אלא בתשרי...¹³ ומה תלמוד לומר: "הוא הלילה הזה לה'!"¹⁴ אלא הוא הלילה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו: אברהם, בלילה הזה אני גואל את בניך.¹⁵ וכשהגיע הקץ לא עכבן הקב"ה כהרף עין. שימורים לכל בני ישראל לדורותם, מגיד שכל ישראל צריכין להשתמר בו.¹⁶

⁹ בלשונו הבהירה, מסביר המאירי את שיטת רבא של מעמדה של הכוס של ברכה (ברכת המזון), היא הכוס השלישית, כך: מחד גיסא, היא מצטרפת לטובה לשתי הכוסות הראשונות ומבטלת את החשש שלהם לזוג, שהרי ביחד הם כעת שלוש כוסות. מאידך גיסא, היא לא מצטרפת לרעה עם הכוס הרביעית של הלל ואיננה יוצרת זוג חדש (שני). מדוע? כי "כוס של ברכה אינה מצטרפת לרעה". וכלל זה אפשר לומר על כל ארבע הכוסות: אין כוסות של גאולה ויציאה לחירות מצטרפות לרעה וכל החששות והפחדים מזוגות ושאר מיני סימנים ועין הרע' בטלים ומבוטלים בפני מצוות התורה ותקנות חכמים.

¹⁰ אפשרות אחת היא שהכוס של ברכת המזון כלל לא שייכת לארבע הכוסות של ליל הסדר. היא מנהג שנוהגים בכל סעודה. עיקר ליל הסדר הם שלוש הכוסות של קידוש, הגדה והלל, כפי שהסברנו בעמ' 4 בשם רש"י ושטיינזלץ, וזה חידוש גדול שעיקר ליל הסדר הם שלוש כוסות ולא ארבע. אפשרות אחרת, ההפך בדיוק, היא שהכוס של ברכת המזון מצטרפת לכוס הקידוש וההגדה ואלה הם שלוש הכוסות העיקריות של ליל הסדר: הקידוש, ההגדה והסעודה - ה'קדש' וה'מגיד' המחברים לשולחן עורך ולמצוות החג: פסח, מצה ומרור. הכוס הרביעית של ההלל היא החרגה והנפרדת. נראה שאגב שיטת רבא, שמנסה גם היא לתת מענה לחשש מהזוגות, נגררנו לדיון מעניין במהות ארבע הכוסות וחלוקתן הפנימית.

¹¹ סוף דבר הכל נשמע. על דברים ברורים אלה של המאירי, המנסה לרכך את משמעות ליל שימורים כקשור להגנה מפני אמונות עממיות של "העם הנמשכים אחר דברים המוניים כלחשים ונחשים ופעולות המוניות", אין להוסיף הסברים. לא בכדי הוא מתמקד בכוס של ברכה כשיטת רבא וממעיט את שיטת רב ר' חנניאל מן המזיקים. אנו רק נעיר שיש עוד דרך נאה להינצל מהחשש של זוגות, למי שעדיין חושש. והיא, להוסיף את הכוס החמישית! ראה דברינו **הכוס החמישי - והבאתי**. כאן, אגב, אפשר להבין את בני בבל שלא יכלו או רצו להוסיף את כוס "והבאתי", ודווקא את בני ארץ ישראל יש לשאול למה לא הוסיפו כוס חמישית? אך זה כאמור נושא אחר.

¹² בדרך מהגמרא בבלי פסחים למדרשים, שהם בכיוון אחר כפי שנראה, אנחנו עושים עצירה אחרונה בפירוש מהרש"א (ר' שמואל אליעזר ב"ר יהודה הלוי איידלס (או איידלש), פולין, מאה 16) על הגמרא פסחים. בחציו הראשון, "גונב" לנו מהרש"א, דרך רש"י, את פירוש המדרשים על "ליל שימורים" שנראה להלן. אך בחצי השני, ה"שימורים" לדורות, הוא מזכיר לנו את הפסוק ביציאת מצרים, מכת בכורות, את ההבטחה המשחית שיצא בלילה זה על ארץ מצרים, לא ייגוף את בתי בני ישראל: "וְעָבַר ה' לְנֶגְף אֶת מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּשְׁקוֹף וְעָלַ שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וַפָּסַח ה' עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יָתֵן הַמִּשְׁחִית לְבֹא אֶל־בְּתֵיכֶם לְנֶגֶף". (ראה את הצעתנו בעמ' 3 מפסוק אחר על הכלב). השימורים לדורות, השמירה מהמזיקים של התלמוד הבבלי, מקורו בהגנה מהמשחית של יציאת מצרים. בשימור לדורות של אירוע הגאולה ממצרים, יש גם הד למשחית שהתלווה לגאולה זו ויש להישמר ממנו. להוותנו, לא תמיד התקיימה שמירה זו ואדרבא, הדם שהיפלה בין בתי ישראל ובתי מצרים בשימורים של יציאת מצרים, לא היפלה בין יהודים לנוצרים לאורך הדורות וליל השימורים הפך לעיתים לליל פרעות של עלילות דם ופוגרומים.

¹³ עברנו למדרשים. בקטע שהשמטנו, מביא ר' אליעזר פסוקים שמלמדים שהגאולה לעתיד לבוא תהיה בתשרי ולא בניסן. פסוקים אלה מובאים באופן ברור יותר בגמרא ראש השנה להלן המקבילה את שופר ראש השנה לשופר הגאולה. ראה להלן.

¹⁴ מה יעשה ר' אליעזר עם הפסוק שלנו שאומר מפורש: "הוא הלילה הזה שימורים לכל בני ישראל לדורותם"?

¹⁵ הכל מתחיל באברהם. ראה תנחומא פרשת בא סימן ט: "בט"ו בניסן נגזרה גזירה ונדבר עם אברהם אבינו בין הבתרים, בט"ו בניסן באו מלאכי השרת לבשרו על יצחק, בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגאלו ממצרים, בט"ו בניסן עתידין להיגאל משעבוד גליות". ופירוש רמב"ן שמות יב מב: "ואמר ליל שימורים הוא לה' הוציאם מארץ מצרים - כי שמר להם הדבר מן העת שגזר עליהם הגלות שיוציאם בלילה הזה בבוא הקץ מיד, כי בעתה אחישנה (ישעיה ס כב)". ופירוש רשב"ם להלן: "מימות אביהם היה הקב"ה מצפה לזה הלילה להוציא את בני ישראל ממצרים כמו שהבטיחם".

¹⁶ ליל השימורים שלנו, מחזיר אותנו למחלוקת היסודית של ר' אליעזר ור' יהושע באשר לתאריכים הראשיים של תולדות העולם והעם והעתיד לבוא. ראה דברינו **יום הרת עולם - בין ניסן לתשרי** בראש השנה. שם הוכרע שראש השנה, אחד בתשרי, הוא יום בריאת העולם, אך הדיון כאן הוא על הגאולה לעתיד לבוא. הפסוק שלנו שמזכיר "שימורים" פעמיים (ראה הערה 1) הוא לכאורה חיזוק גדול לשיטת ר' יהושע ור' אליעזר קצת נדחק ומגביל את "השימורים" השני שבפסוק לחג הפסח שנחגג לדורות ובני ישראל "צריכים להשתמר בו". ביטוי לא ברור שאולי משמעותו: צריכים לשמור אותו ולהישמר מכל האיסורים והמצוות הכרוכים בו, אבל אפשר שמשמעותו היא בדיוק מה שהבבלי לעיל קבע לעניין המזיקים ואם כך, הרי לנו סיוע ברור ממדרש תנאים ארץ-ישראלי לשיטת רב נחמן בגמרא בפסחים לעיל! אבל כל זה, רק לשיטת רבי אליעזר. ועוד נראה לנו לדייק שמחלוקת ר' יהושע ור' אליעזר היא בקריאת הפסוק כפי שהערנו בפתח דברינו בעמ' מס' 1. ר' יהושע קורא את הפסוק כך: "ליל שימורים הוא לה' הוציאם

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יב פסוק מב

ליל שימורים הוא לה' - מלמד שנשתמרה להן גאולה ראשונה לדורות וליובלות ולשמיטים ולשנים ולחודשים ולשבתות ולימים ולשעות ולעיתים ולעונות.¹⁷

הוא הלילה הזה לה' שימורים וכו' - גאולה זו נגאלין בפרק זה, שנייה נגאלין בפרק אחר. וכן הוא אומר: "וַיִּקְרָא אֶרְיָה עַל־מִצְפָּה ... וְעַל־מִשְׁמַרְתִּי אֶנְכִּי נֹצֵב כְּלֵה־לֵילוֹת", ואומר: "מִשָּׂא דוֹמָה אֵלַי קָרָא מִשְׁעִיר שְׁמֵר מֵהַ מְלִיָּקָה שְׁמֵר מֵהַמְּלִילִי" (ישעיהו כא ח-יא). מה משמר? משמר שלא תיכנס אומה באומה מלכות במלכות אפילו כחוט השערה אלא הגיע זמנה של מלכות ליפול ביום נופלת ביום בלילה נופלת בלילה.¹⁸

שמות רבה פרשת בא, פרשה יח סימן יב

מה ראה לומר "ליל שימורים הוא לה' "? שבו עשה גאולה לצדיקים, כשם שעשה גאולה לישראל כשיצאו ממצרים. ובו הציל לחזקיהו, ובו הציל לחנניה וחביריו מכבשן האש, ובו הציל לדניאל מגוב האריות. ובו משיח ואליהו מתגדלין, שנאמר: "אמר שומר אתא בקר וגם לילה" (ישעיהו כא יב).¹⁹ משל לאשה שהיתה מצפה לבעלה שפירש למדינת הים. אמר לה: היא סימן הזה בידך, בעת שתראי אותו סימן דעי שאני בא ואני קרוב לבוא. כך ישראל מצפים משעמדה אדום.²⁰ אמר הקב"ה: הסימן הזה יהיה בידיכם ביום שעשיתי לכם תשועה ובאותו לילה היו יודעים שאני גואלכם.²¹

מסכת ראש השנה דף יא עמוד ב

בניסן נגאלו - כדאיתא. בתשרי עתידין ליגאל - אתיא שופר שופר; כתיב הכא: "תקעו בחודש שופר", וכתוב התם ביום ההוא יתקע בשופר גדול. רבי יהושע אומר: בניסן נגאלו, בניסן עתידין ליגאל. מנלן? אמר קרא ליל שימורים - ליל המשומר ובא מששת ימי בראשית. - ואידך: לילה המשומר ובא מן המזיקין.²²

מארץ מצרים, הוא הלילה הזה לה' שימורים לכל בני ישראל לדורותם. ואילו ר' אליעזר מחלק את הפסוק כך: "ליל שימורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה', שימורים לכל בני ישראל לדורותם". ומשהכריעו בעלי המסורה כפי שהכריעו בפסוק הפסוק, נתנו תוספת משקל לשיטת ר' יהושע. סוף דבר, בבריאת העולם - כר' אליעזר, ובגאולת ישראל - כר' יהושע. כפי שגם זכינו לראות בדורנו בו פסח הוא ראשון לימי זכרון ופדות.

¹⁷ שים לב שהוא דורש את ליל השימורים של החצי הראשון של הפסוק: "ליל שימורים הוא לה' להוציאם ממצרים", לא את השימורים השני: "שימורים לכל בני ישראל לדורותם". הגאולה הראשונה, השימורים של יציאת מצרים, היא שמשמרת את לוח השנה היהודי. לחודשים, ודאי: "החודש הזה לכם ראש חודשים". לעונות: "שמור את חודש האביב ועשית פסח לה' (דברים טז א)". לימים ולשעות, נחא. גם לשבתות: "וזכרת כי עבד היית במצרים", בדיבר הרביעי, שבת, בדברות של פרשת ואתחנן (דברים פרק ה). אבל ליובלות, שנים ושמיטים, כיצד? אולי כוונתו למשהו רחב יותר ובלוי להיכנס לפרטי ההלכות. כל קיום עם ישראל והתורה, הם תוצאה של הגאולה הראשונה, של "ליל השימורים" הראשון דווקא. זה האירוע והכח המשמר והשומר את עם ישראל בכל מעשיו והליכותיו. וכמה וכמה מצוות נתקנו כזכר ליציאת מצרים. (ראה דברינו [מצוות לזכירת יציאת מצרים](#)). אך אם כל זה בשימורים הראשון, מה תפקידו של השימורים השני, זה שהוא "לדורותם"?

¹⁸ השימורים הראשון דיו להיסטוריה של עם ישראל לדורותיה. השימורים השני, כל כולו מוקדש לגאולה לעתיד לבוא ורמוז באריה ש"עומד על המצפה" ובשומר של נבואת ישעיהו פרק כא. במשא (בחזיון) של הנביא הוא משמיע קריאה (משעיר) לשומר, לאריה העומד על המצפה ועל משמרתו ומצפה לאירוע שיבוא. הנביא קורא לו ושואל: שומר, מה מליל? האם הגיע אותו לילה מיוחד? או: מה מיוחד בלילה המתקרב ובא? ותשובת השומר היא: אכן, הגיע אותו בוקר ואותו לילה. ליל שימורים - הלילה שהשומר מעיד עליו. ומה עוד משמר השומר, האריה העומד על המצפה? שכל ארבע המלכויות שנגזר על עם ישראל להשתעבד להן, תשלמנה כל אחת ואחת את תקופתה וזמנה. רק אז תגיע הגאולה. גם זה "שימורים לדורותם".

¹⁹ כמו שראינו במדרש הקודם את הקריאה לשומר, שומר, מה מליל? האם הגיע אותו לילה מיוחד? או: מה מיוחד בלילה המתקרב ובא? ותשובת השומר היא: אכן, הגיע אותו בוקר ואותו לילה. ליל שימורים - הלילה שהשומר מעיד עליו.

²⁰ היא המלכות הרביעית שאחריה צפויה לבוא הגאולה. אך הוונתנו כשנפלה אדום באה מלכות ישמעאל ...

²¹ שים לב שגם כאן הוא דורש את ליל השימורים של החצי הראשון של הפסוק, במשמעות לדורות. ליל הפסח הוא מועד שימור לעם ישראל לדורותיו, כגון מה שאירע לחזקיהו, חנניה מישאל ועזריה ולדניאל. ראה מדרש במדבר רבה כ יב, פרשת בלק, (תנחומא בומר בלק יא ואחרים) שמוסיף גם את: בלעם, אבימלך, מלחמת אברהם בארבע המלכים, נדדה שנת המלך אחשוורוש ועוד, כמעט כל מקום במקרא שכתוב בו לילה. ובפיוטים המסיימים את ליל הסדר אנחנו מונים גם את גדעון, סנחריב, בלשצאר ואחרים, הכל אירע בליל השימורים. אבל הדגש החשוב הוא הגאולה לעתיד לבוא, אותו "ליל שימורים" שיביא איתו את המשיח ואת אליהו מבשרו. שימורים הוא איפה ציפיה. שומרים את האירוע שיבוא באותו הלילה שבו באה גאולת מצרים. והיו שקצרה רוחם ובנו חשבונות גימטריה על המילה "שומרים" על מנת לחשב את הקץ (פסיקתא זוטרתא לקח טוב) שמות פרשת בא יב (ב).

²² חזרנו לתלמוד הבבלי, הפעם למסכת ראש השנה. שיטת ר' יהושע מקבלת כאן חיזוק מדרשת אמוראים (לא מצאנו לה מקור תנאי): לילה המשומר מששת ימי בראשית. ובנוסח ילקוט שמעוני תהלים רמז תתלא: "לילה המשומר ובא מששת ימי בראשית, לילה המשומר לבוא". הלילה המיוחד הזה לא נוצר ביציאת מצרים וגם לא בבריית בין הבתרים אצל אברהם (עוד נראה להלן את הקשר לאברהם), אלא יש בו משהו בראשיתי. משהו מקדמת דנא. משהו מבריאת העולם שבהכרח מקשר את הגאולה העתידית עם גאולת מצרים. שניהם, שורשם בימי בראשית. ר' יהושע לשיטתו שבניסן נברא העולם, ור' אליעזר נאלץ להיעזר בדרשה של לילה המשומר מן המזיקים, שמקורה באמוראי בבל כנ"ל, אך מצאנו לה סמך במכילתא דרבי ישמעאל לעיל: "מגיד שכל ישראל צריכין להשתמר בו". גם או בעיקר ממקור זה, שמכריע כשיטת ר' אליעזר על בריאת העולם בתשרי (ראה שוב דברינו [יום הרת עולם - בין ניסן לתשרי](#) בראש השנה), יש סמך להעדפת שיטת ר' יהושע בכל הקשור לליל שימור מועדי הגאולה.

שמות רבה פרשת בא, פרשה יח סימן יא

"ויסעו בני ישראל מרעמסס סוכותה" (שמות יב לז) ... שהם לא עשו במצרים אלא מאתים וי' שנה. וביום שירדו למצרים בו ביום עלו. ובו ביום יצא יוסף מבית האסורין. לכך הלילה הזה שמחה לכל ישראל, שנאמר: "ליל שימורים הוא לה' ... שימורים לכל בני ישראל לדורותם".²³

איכה רבה פתיחתות יא

אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה: "ליל שימורים הוא לה' " (שמות יב). ועכשיו שלא זכיתם, הרי אתם קוראים: "בכה תבכה בלילה" (איכה א ב).²⁴

רשב"ם על הפסוק, שמות יב מב²⁵

ליל שימורים הוא לה' - מימות אביהם היה הקב"ה מצפה לזה הלילה להוציא את בני ישראל ממצרים כמו שהבטיחם.²⁶ ולישראל הוא ליל שימורים לדורותם, לכל דורותם, שמצפים לזה הלילה לחוג בו חג הפסח ככל חקותיו ומשפטיו: שימורים - לשון המתנה, כמו "ואביו שמר את הדבר".²⁷

אבן עזרא על הפסוק

ליל שימורים הוא לה' - על דרך הפשט, בעבור שהזכיר ליל שימורים הוא לה', ובסוף שימורים לכל בני ישראל לדורותם, נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם, ולא יתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף, צוה שיהיה זה הלילה שימורים לכל בני ישראל לדורותם, והטעם אכילת הפסח על משפטו, ומצות ומרורים בלילה הזה.²⁸ ויש

²³ הוא ממשיך שם, שוב בגאולה לעתיד לבוא: "בעולם הזה נעשה להם נס בלילה שהיה נס עובר. אבל לעתיד לבוא הלילה נעשה יום, שנאמר: והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים (ישעיה ל כו) - כאור שברא הקב"ה בתחילה וגנוז בגן עדן". (ראה דברינו [האר שנגנו](#) בפרשת בראשית). אבל אנחנו מעוניינים דווקא בשמחה, במשמעות ליל שימורים כלילה של שמחה. ובדומה לכך מצאנו ליל שימורים במובן של שירה. ראה אגדת בראשית (בובר) פרק ס פסוק א: "שיר המעלות רבת צירוני מנעורי יאמר נא ישראל (תהלים קכט א) ... אמר הקב"ה: כאשר תמצאנה לישראל אלו הצרות ואצילן מהן, אותה שעה יאמרו לי שירה, שנאמר: וענתה השירה זאת וגו' (דברים לא), וכן את מוצא במצרים היו משועבדין, וכיון שהצילן היו יושבין ואוכלין, ומיד אמרו שירה, שנאמר: השיר יהיה לכם כליל התקדש חג (ישעיה ל כט). כאותה הלילה, שנאמר: ליל שימורים וגו' (שמות יב מב)". ליל שימורים הוא לילה של שמחה ושירה.

²⁴ פתיחתא יא של מדרש איכה רבה מכילה את דרשת "אילו זכיתם" של ר' יצחק: "רבי יצחק פתח: תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אויביך ... ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל - אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה: תביאמו ותטעמו בהר נחלתך (שמות טו יז), ועכשיו שלא זכיתם, הרי אתם קוראים: תבוא כל רעתם לפניך (איכה א כב); אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה: שמעו עמים ירגזון, (שמות טו יד), ועכשיו שלא זכיתם, הרי אתם קוראים: שמעו כי נאנחה אני וכו' ". וכך הלאה בסדר א"ב יורד, אילו נהגתם כשורה הייתם זוכים לכך וכך - עכשיו שחטאתם, הרי אתם לוקים בכך וכך. ראה דברינו [פתיחתא דאיכה רבה - 2](#) בתשעה באב. הדרשה אחת לפני האחרונה, לכאורה על האות ב"ת, היא זו שהבאנו. נראה שההקבלה כאן היא כפולה: בין ליל השימורים החד-פעמי של יציאת מצרים וליל שריפת המקדש בלילה שבין תשעה לעשרה באב (איכה רבה בובר פרשה א, ראה שם על הבכי בלילה דווקא); ובין ליל הסדר שנקבע לדורות כליל שימורים וליל תשעה באב שנקבע לדורות לאבל ("קומי רוני בלילה"). חורבן הבית מנטרל כביכול את אירוע יציאת מצרים. איבוד החירות עומד מול היציאה לחירות. את ליל השימורים יש לדעת לשמר. ליל שימורים איננו תעודת ביטוח ועלול להפוך ללילה-של-מרורים. וכל זה איננו מקרי, בלוח השנה קשורים פסח ותשעה באב זה בזה, לפי הכלל א"ת, ב"ש, ג"ר וכו' בלוח העברי, לפיו לעולם יחול תשעה באב ביום בשבוע בו חל א' של פסח.

²⁵ נפנה מעט גם אל פרשני המקרא.

²⁶ זכות הראשונים לקשר עם אברהם שמורה למכילתא דרבי ישמעאל שהבאנו לעיל, ראה גם המקורות הנוספים שהבאנו בהערה 15. אך לנו חסר הקשר ליהושע ולפסח שעשו בני ישראל בכניסתם לארץ, באותם ימים של חודש ניסן המקבילים לימי ניסן של יציאת מצרים. שהרי ההבטחה לאברהם הייתה לא רק "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", אלא כמו שאומר הקב"ה למשה בסנה שהגיעה עת הפקידה וקיום ההבטחה לאבות של ירושת הארץ. ראה שמות פרק ג וכן פרק ו בתחילת פרשת וארא.

²⁷ אנחנו חוזרים להערה 1 על הפסוק שבראש הדף. פרשני המקרא מדגישים, כצפוי את כפל השימורים שבפסוק ואת המבנה הברור שלו לשני חלקים משלימים, כאשר כל חלק נחלק באופן ברור לשני חלקי משנה: ליל שמרים הוא לה' - להוציאם מארץ מצרים; הוא הַלֵּיְלָה הַזֶּה לַה' - שמרים לכל בני ישראל לדורותם. השימורים הראשון הוא שמירת ההבטחה לאברהם והשני הוא שמירת חג הפסח ע"י עם ישראל לדורותיו (מה שלא כ"כ התקיים במדבר ובבית ראשון, ראה דברינו [פסח לאורך הדורות](#)). המשותף לשוני לשני השימורים הוא הציפייה וההמתנה, לכך מצרף רשב"ם את הפסוק מיעקב: "ואביו שמר את הדבר". אלא שבשימורים הראשון הקב"ה שומר ומצפה, ובשימורים השני, עם ישראל הוא שומר ומצפה. ומה עם הגאולה לעתיד לבוא? זו איננה בפשט הפסוק ופרשני המקרא לא נזקקים לה. דברי תורה לחוד ודברי הנביאים על הגאולה, לחוד. מעין פירוש הרשב"ם מצאנו גם ברמב"ן וכבר הערנו על הדמיון בין פירושי רשב"ם ורמב"ן שחיו באותה תקופה, רק בריחוק גיאוגרפי ניכר.

²⁸ הזכרת המשחית שלא ניתן לו לנגוף את בני ישראל ביציאת מצרים, דבר שייחסנו למהרש"א לעיל, בפירושו לגמרא פסחים, כבר הקדימו אבן עזרא בפירושו לתורה. איך נשמור או נישמר מהמשחית לדורות? בעצם ההקפדה על מצוות החג: פסח, מצות ומרור. אין זכר לכל עניין לילה המשומר מן המזיקים, אבל יש רמז לנושא "המשחית". ראה שוב הערה 12 לעיל.

מפרשים אותו כטעם שומרי החומות (שיר השירים ה ז), שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורת השם בצאתם ממצרים. וככה רמזו חכמינו ז"ל: הגיע זמן קריאת שמע של שחרית (הגדה של פסח).²⁹

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פסקא ז - ויהי בחצי הלילה

ר' אבון בשם ר' יהודה בן פזי אמר: בתיה בת פרעה בכורה היתה. ובזכות מה היתה נצולת? בתפילתו של משה, דכתוב: "טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה" (משלי לא יח), "ליל" כתוב.³⁰ כמה דאת אמרת: "ליל שימורים הוא לה" (שמות יב מב).³¹

ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק ויקרא לחג הפסח

ואמר: "שימורים לכל בני ישראל לדורותם" - שחייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. ובכל ליל פסח צריך שירגיש שינוי ואור חדש כמו בעת יציאת מצרים. ומזה מופיע הקדושה לכל החג ולכל המועדים הבאים, שרגל זה ראש השנה לרגלים, כמו שנאמר: "השיר יהיה לכם כליל התקדש חגי" (ישעיה ל כט).³² וכן מצינו בגמרא: "כזיתא פסחא והלילא פקע אגרא" (פסחים פה ב).³³ והיינו שבשעת ההלל נפתח האור כמו שנפקע האגרא ונתבקעו הגיין ונתגלה עצם השמים לטוהר.³⁴

חג שמח

מחלקי המים³⁵

מים אחרונים: היום אנו מכנים את הלילה הראשון של חג הפסח "ליל הסדר" או "ליל פסח", אבל מצאנו בכמה ספרי ראשונים שכינו לילה זה בפשטות "ליל שימורים". ראה למשל איסור והיתר לרש"י סימן לז: "ליל שמורים שחל להיות בשבת מוזג אדם כוס של יין ואומר עליו ויכולו ובורא פרי הגפן ואשר בחר בנו ושהחיינו וכו'". ובספר שבולי הלקט סדר פסח סימן ריח: "סדר חובת ליל שמורים. דין מצות ההגדה וקריאתה ושתיית ד' כוסות וסדר הסיבתו ואכילת מצה ומרור ושאר ירקות וקריאת ההלל וכו'". אז אולי מנהג יפה הוא לחדש את לשון ליל שימורים בימינו ולשאול: היכן תהיו בליל השימורים? איך היה אצלכם ליל השימורים? בשנה הבאה בע"ה אתם מוזמנים אלינו לליל השימורים וכו'.

²⁹ שימור אחר הוא ההודאה וסיפור גבורות ה'. כוס המגיד וכוס ההלל. ראה פירוש חזקוני על הפסוק שצויד בנתיבות שסלל אבן עזרא, אבל מחבר את שני ההסברים שלו לאחד, ואלה דבריו: "ליל שימורים הוא לה" - ששמרם מן המשחית בנגפו את מצרים ולפיכך צוה הקב"ה שיהא גם הוא לישראל ליל שמורים לכל הדורות שישמרו אותו לילה שלא ישנו אלא יודו ויספרו את הנסים והגבורות שעשה אלוקים לנו באותו הלילה". אבל גם הוא מזכיר את מצוות אכילת קרבן הפסח שגם היא שמירה או שימור: "שישמרו מלאכול בו את פסחיהם דוגמא: תשמרו להקריב לי במועדו".

³⁰ ראה הכתיב והקריא של הפסוק במשלי: "טעמה פייטוב סחרה לא יכבה בלילה נרה". כתוב "בליל" וקוראים: "בלילה".
³¹ ראה דרשה דומה בשמות רבה יח ג (ובמדרש תהלים בובר מזמור קלו), שמדגישה שבמכת בכורות מתו גם הבכורות הנקבות ולא רק הזכרים (שלא כמשתמע אולי מפסוקי התורה: "מבכור פרעה ... ועד בכור השפחה"): "הנקבות הבכורות אף הן מתות, חוץ מבתיה בת פרעה שנמצא לה פרקליט טוב - זה משה, שנאמר: ותרא אותו כי טוב הוא (שמות ב ב)". "טוב סחרה" עומד כנגד "כי טוב הוא". כבר הקדשנו דף מיוחד ל-**בתיה בת פרעה** בפרשת שמות. מה שחשוב לנו כאן, הוא פירוש נוסף ל"ליל שימורים". ליל שימורים הוא הלילה שבו שומר משה על חובו לבת פרעה שסיכנה עצמה וגידלה אותו כבנה ואף נתנה לו את שמו. לפיכך אמר שלמה: "טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה", וכן אמר: "ותקם בעוד לילה" (משלי לא טו) - באיזה לילה? - "ויהי בחצי הלילה". באותו ליל שימורים לבני ישראל ולמי שגמל איתם חסד. ומכאן לשימורים לדורותם - לשמירת החסד והכרת הטוב לאותם גויים שעשו חסד עם עם ישראל בכל הדורות, כולל חסידי אומות העולם שסיכנו את נפשם ואת משפחותיהם בהצילם יהודים בשנות שואת אירופה.

³² ראה מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי לעיל: "ליל שימורים הוא לה" - מלמד שנשתמרה להן גאולה ראשונה לדורות וליובלות ולשמיטים ולשנים ולחדשים ולשבתות ולימים ולשעות ולעיתים ולעונות". אבל ר' צדוק מלובלין מתכוון לפחות מכך.

³³ תרגום: "כזית הפסח והשמחה שוברת גנות". באכילה מועטה (מה שהגיע לכל אחד מקרבן הפסח) השמחה גדולה. תיאור השמחה העצומה שהייתה בשעת קריאת ההלל בעת אכילת קרבן הפסח.

³⁴ השימורים שמציע ר' צדוק מלובלין הוא על פני לוח השנה, במעגל המועדים והחגים שבכל שנה ושנה. פסח הוא ראש השנה לרגלים (נכון יותר אחד בניסן, מסכת ראש השנה פרק א משנה א, אך ראה גמרא ראש השנה דף ד ע"א לגבי דין בל תאחר שפסח הוא הקובע לפי שיטת ר' שמעון), הוא ראש לחדשי השנה. מליל השימורים נמשך האור לכל שאר ימי ומועדי השנה. לא צריך לחכות לנס לעתיד לבוא בו "הלילה נעשה יום" ובו יהיה "אור הלבנה כאור החמה ואור החמה שבעתיים". בליל השימורים "נפתח האור" ונתגלה עצם השמים לטוהר לשנה כולה. ראה דברינו **שירת הפסח** בפסח, אך גם דברינו **לבנת הספיר** בפרשת משפטים. האור הגדול של ליל השימורים, כעצם השמים לטוהר, מעצים את השירה והשמחה, אבל גם מזכיר את הסל והמגרפה שהם סמל השעבוד.

³⁵ מים שלנו בדלייה ושאיבה, בעריכה וחלוקה. אבל לא שלנו במקורות ובנביעה. הכל של חכמינו ופרשנינו זכרונם לברכה.